

דף שבועי

בס"ד

פרשת ניצבים-וילך, תשפ"ד, מספר 1588

ערבות הדדית ואחריות אישית,

אפשרות השיבה ובחירה בחיים

שירה גולני

שבכיננוס זה של אשרור הברית, כל ישראל חשובים. כל הנמנים על מחנה ישראל, בכל הגילאים, המגדרים והמגזרים וכך לכל הדורות (כט:יג-יד) – כולם ניצבים, עומדים ומתחייבים בברית.

משה הוא המנהיג הראשון של ישראל שעליו נאמר שכינס קבוצות שונות של העם לשם כריתת הברית ואשרורה. בכינוס העם על כל חלקיו הוא שימש דוגמה למנהיגים שבאו אחריו: יהושע,⁵ אך גם שלמה (מל"א ח:א-ב) ויאשיהו (מל"ב כג:א-ב = דה"ב לד:כט-ל), ואף עזרא ונחמיה (נח' י:א, כט והשוו לפס' ט:א). גם הם כינסו את העם ומנהיגיו לצרכים הקשורים לאשרור הברית.

הרשימה מבטאת גם את רעיון המחויבות האישית. כל אחד ואחת נושאים באחריות כלפי העם, שבטם, משפחתם ועצמם (ל:ז). משה מזהיר את העם "פן-יש בכם איש או אשה או משפחה או שבט אשר לבבו פנה היום מעם ה' אלהינו ללכת לעבד את אלהי הגוים ההם, ... לא-יאבה ה' סלח לו" (כט:יז-יט). כלומר, מי שיחליט לראות את עצמו מנותק מהעם, ויבקש לפנות מעם ה' וללכת "בשׂררות לבו", לפעול עבור שלומו שלו במנוגד לשלום של הזולת, יענישו ה' באופן אישי ויביא לכליונו (פסוקים יח-כ). לפי העיקרון של 'מידה כנגד מידה', זה המבדיל את עצמו מן הכלל "בשׂמעו את דברי האלה הזאת", גמולו הוא שה' יבדילו לרעה "וירבצה בו כל-האלה הפתובה בספר הזה" (כט:יח-כ).

זאת ועוד. הכליה של האיש האחד, האישה, המשפחה או השבט, תוביל גם לחורבן הארץ כולה (כט:כא-כז). הארץ תהפוך לצחיחה ושוממה, והעם היושב בה יושלך אל ארץ אחרת. במבט ראשון, המעבר מהגמול האישי המובהק לגמול הקולקטיבי מתמיה. עם זאת, אפשר לראות בכך ביטוי של ההבנה המבוטאת כבר בפסוק יז, ולפיה אדם הנוהג בשרירות ליבו הוא "שרש פרה ראש ולענה" – מקור שממנו צומחים ומתפשטים צמחים רעילים ומרים:

לאחר שהשלים את פירוט תנאי הברית, ברכותיה וקללותיה, פנה משה אל העם כולו. בפסקה הפותחת את פרק כ"ט ומסיימת את הפרשה הקודמת, פרשת כי תבוא, יש תיאור של משה המכנס את "כל ישראל" (דב' כט:א) ומסכם את קורות העם עד לאותה הנקודה בזמן. הוא מנצל את האפשרות האחרונה מבחינתו לכנס את העם כולו – לפני מותו ולפני שהעם יפנה איש לנחלתו.¹

פרשתנו מוסרת את דברי משה אל העם הנוגעים להווה ולעתיד. משה פותח את דבריו במילים "אתם ניצבים היום כלכם" (כט:ט), אך בניגוד לכט:א ולמרביית הכתובים בתורה שבהם משה מדבר אל העם, כאן אין הכתוב מסתפק בהגדרה הכללית של "כל ישראל", "העם" או "העדה",² אלא עובר מן הכלל אל הפרט ומזכיר בשמן את הקבוצות בעם שאליהן הוא פונה ומרכיבות את קהל שומעיו הכולל גם כאלה שאינם מישראל: "ראשיכם שבטיכם³ זקניכם ושטריתכם כל איש ישראל. טפכם נשיכם וגרך אשר בקרב מחניך מחטב עץ עד שאב מימך" (כט:ט-י). בחציה השני של רשימת הקבוצות נזכרים אלה שלולי הוזכרו במפורש, לא היה ברור לכול כי גם הם נמנים על קהל שומעיו של משה: הטף, הנשים, הגרים, חוטבי העצים ושואבי המים.⁴ חזקוני מטעים שמפירוט זה עולה שהמעמד כלל את כל ישראל; "חשוב ושאינו חשוב". בעקבותיו ניתן לומר

* ד"ר שירה גולני, החוג למקרא, המכללה האקדמית גורדון והמחלקה לתנ"ך ע"ש זלמן שמיר, אוניברסיטת בר אילן.

1 ראו חזקוני על פס' יא.
2 ראו למשל שמ' יב:ג, כא, לה:א, וי' יט:א, במ' א:יח, דב' ה:א.

3 בין אם הכוונה היא ל"ראשי שבטיכם" (ראב"ע, רמב"ן), "ראשיכם לשבטיכם" (רש"י), או אפילו "ראשיכם שפטיכם" (לאזכור שופטים במעמד כינוס העם השוו ליה' ח:לג, כג:ב, כד:א), לצרכי דיון זה חשובה מנייה של כלל העם, על כלל שדרות ההנהגה.

4 רש"י הטעים שהקבוצות בעם מסודרות על פי מעמדם: "החשוב חשוב קודם ואחר כך כל איש ישראל" (המובאות מפרשנות ימה"ב נדלו מאתר ספריא – sefaria.org). בפרשנות המודרנית, ראו גם בפירושו של י"ח טיגאי, דברים, מקרא לישראל, ירושלים תשע"ו, כרך ב, עמ' 716.

5 ראו הפניות בהערה הקודמת.

6 עם זאת, בגרסת תרגום השבעים, שלמה קורא לזקני ישראל בלבד, ואילו הרשימה בפס' א וכן המילים "ויקהלו אל המלך שלמה כל איש ישראל" חסרות.

ושיקום גם לאחר החורבן. בניגוד לרושם העולה מפרק כ"ט, בפרק ל הקללות אינן סוף פסוק וחריצת הדין לעד.¹² לעם שמורה האפשרות לשוב אל ה' ואז:

וְשָׁבַת עַד ה' אֶ-לֵהֶיךָ... בְּכָל לַבְבְּךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ. וְשָׁב ה' אֶ-לֵהֶיךָ אֶת שְׁבוּתְךָ וְרַחֲמֶךָ וְשָׁב וְקִבְּצֶךָ... אִם יִהְיֶה נִדְחֶךָ בְּקִצֵּה הַשָּׁמַיִם מִשָּׁם יִקְבְּצֶךָ ה' אֶ-לֵהֶיךָ וּמִשָּׁם יִקְחֶךָ (ל:א-ד).

פסוקים אלה מדגימים את שתי המילים המנחות בקטע זה – שו"ב ו"לבב" המצטרפות למסר משותף: שיבת העם לא-לוהיו בכל לבבו, שהיא פעולה הפוכה ושיבה מההתברכות בלב וההליכה בשרירות הלב שהובילו להתגשמות קללות הברית.

משה מעודד את העם באומר, שמצוות הברית אינן רחוקות מהעם, מילולית או מטפורית. ה' יכול להגיע אף אל "קִצֵּה הַשָּׁמַיִם" (ל:ד), וראו גם עמוס ט:א-ד) על מנת להשיב את עמו, אך העם אינו נדרש לכך על מנת לשמוע ולעשות את מצוות ה'. משה מזכיר לעם שהמצוות אינן בשמיים וגם לא מעבר לים, אלא: "קְרוֹב אֵלֶיךָ הַדְּבָר מְאֹד בְּפִיךָ וּבְלִבְךָ לַעֲשׂוֹתוֹ" (ל:יד).

החורבן אינו המילה האחרונה, וכך גם האפשרות לשיבה, אלא דווקא עקרון הבחירה בין השניים. הטוב והרע, המוות והחיים מוצעים ואפשריים לבחירת כל אחד ואחת. הציפייה היא שכל אחד מהעם יגלה אחריות אישית וערבות הדדית ויבחר בבחירה הנכונה שתוביל לחיים – קיום הברכות הטמונות בברית; ישיבה בארץ והנאה מפרי אדמתה. בפסוק יט מתבטא הפרדוקס האפשרי בין "הַחַיִּים וְהַמָּוֶת נִתְּנִי לַפְּנֵיךָ הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה" לבין "וּבְחִרְתָּ בְּחַיִּים". השאלה היא האם ניתנת לישראל בחירה ממשית בין שתי הדרכים?¹³ האם "ובחרת בחיים" היא המלצה בלבד,¹⁴ או הוראה של ממש?¹⁵ על כך עונים דברי ר' עקיבא, כי "הכול צפוי והרשות נתונה" (משנה אבות ג, טו).

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת: <http://www1.biu.ac.il/parasha2> כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל. הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון עורכת לשון: רחל הכהן שיף

לאש (הנכתב גם רוש) ולענה.⁷ חטא היחיד מוליד חטא של אנשים נוספים. היחיד עשוי להדיח את הרבים לעזוב את בריתם עם ה' ולעבוד אלים אחרים, ומכאן, לעונש בדמות התגשמות קללות הברית.⁸

כך עולה מביטוי נוסף שמתאר את הפועל בשרירות ליבו, המתברך בליבו "לאמר שלום יהיה לי". כלומר, זה הסובר שיחיה בשלום על אף הפרת הברית. מחשבתו היא לפעול "למען ספות הרוה את הצמאה" (כט:יח). ביטוי זה השתמר רק כאן, ובתולדות הפרשנות ישנן כמה דעות בדבר פירושו המדויק. בתרגום השבעים, בתרגומים הארמיים ובהמשך על ידי פרשני ימי הביניים הוא נתפרש כעוסק בחטאים.⁹ הפועל בשרירות ליבו מעוניין להוסיף חטא שנעשה בטעות על חטא שנעשה בזדון. אלא שדומה שפשט המילים מצייר תמונה הלקוחה מעולם ההשקיה, ומשווה בין אדם או חלקה שיש להם מים, לבין הצמאים. המסר הוא שזה המנסה להשיג שלום לעצמו ולמנוע צמא מביתו שלו בלבד, יביא לבסוף לתוצאה הפוכה: צמא וחורבן לא רק לעצמו, אלא לכולם.¹⁰

דברי משה פותחים דווקא בהתחייבות של ה' כלפי עמו ומדגישים את ההדדיות בהתחייבות שני הצדדים לבלבדיות ("למען הקים אתך היום לו לעם והוא יהיה לך לא-להים", כט:יב).¹¹ מכאן משה עובר לדון במחויבות של ישראל. בדברי הברית עצמם, הברכות נמסרו בתחילה (כח:א-ד), ולאחריהן נאמרו הקללות (כח:טו-סח). אולם בדברי משה שנאמרו לאחריהן, הפך משה את הסדר: תחילה התייחס לאלה והקללה, המאיימת על עם ישראל אם יפרו את הברית (כט:טו-כז), ובהמשך אמר דברי ניחומים, על בסיס ברכות הברית (פרק ל). פרשנים שונים ציינו שמשה חשש שמא ריבוי הקללות וחומרתן עלולים להביא לתוצאה שאינה רצויה; הימנעות מהתחייבות בברית. ועל כן, הוא התחיל בקללות על הפרת הברית, אבל המשיך דווקא בדברי נחמה ותקווה.

דברי הנחמה של משה כוללים שני רעיונות המשלימים זה את זה: אפשרות התשובה והשיבה – שיבת ישראל אל א-לוהיו, שתוביל לשיבת העם אל הארץ (ל:א-ג), והיותה של תורת ה' נגישה ובת ביצוע (ל:יא-יד). בדברי משה יש מעין עדכון לנמסר בפרקים הקודמים: התגשמות הברכות אינה מוצגת (רק) כאופציה חלופית לקללות, אלא משה מציג אפשרות של ברכות לאחר הקללות. כלומר, שיבה

7 ראו גם את פירושו של דוד כהן-צמח בתוך: מ' ויינפלד וד' כהן-צמח (עורכים), דברים, עולם התנ"ך, תל אביב 2002, עמ' 218.

8 כן שד"ל: "ומה שפתח באיש או אשה, כי אולי איש אחד ידיח כל השבט, והנה הפנייה מעם ה' תתחיל בו ותתפשט בכל המשפחה והשבט". ראו גם ראב"ע.

9 רש"י; ראב"ע בשם ר' יהודה הלוי. וריאציה של מסורת פרשנית זו, המצויה כבר בתרגום הלטיני ובתרגום הפשיטתא לארמית סורית, רואה ב"רוה" דימוי לאדם שיכור החוטא בשוגג, וב"צמאה" אדם החוטא במזיד.

10 פירוש המילה "למען (ספות)" מורה על תוצאת מעשי החוטא, ולא על מטרתו (טיגאי, דברים, ב:719).

11 רש"י על דב' כט:יב.

12 כפי שעולה, למשל, מהשוואת הארץ החרבה לסדום ולעמורה (כט:כב).

13 רמב"ן: "כי שני הדרכים בידם, ובךשיתם ללכת באשר תקפצו בה, ואין מונע ומעכב בידם לא מן התחיתונים ולא מן העליונים".

14 רס"ג: "ולו נראה עבורך, כי תבחר בחיים".

15 רש"י: "אני מורה לכם שתבחרו בחלק חיים". טיגאי, דברים, ב:733: "אין כאן קריאה לקבל את הברית – קבלתה בידי ישראל אינה מוטלת בספק; הרי כבר קיבלוה בחורבן. משה מאיץ בבני ישראל שיקיימו את הברית, שכן על פי תנאיה זו הדרך היחידה לחיים".